

HOGYAN LOPTA MEG PUTYIN A HAVERJAIVAL OROSZ- ORSZÁGOT?

Karen Dawisha: Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia? Simon and Schuster, 2014. 445 old., \$ 30
New York Review of Books, 2014. december 18.

Jóformán minden nyugati politikus, újságíró, üzletember és tudós, aki figyelemmel követi és értelmezi Oroszország poszt-szovjet evolúcióját, immár közel húsz éve ugyanazt a narratívát alkalmazza. Először is azzal a feltevessel indítunk, hogy a Szovjetuniónak 1991-ben lett vége, amikor Mihail Gorbacsov átadta a hatalmat Borisz Jelcinnek, és Oroszország, Ukrajna és a többi szovjet köztársaság független állammá lett. Utána következik az 1990-es évek elejének, a „reformok” korszakának elbeszélése, amelyben elmondjuk, hogy egyes orosz vezetők megpróbálták demokratikus politikai rendszert és liberális kapitalista gazdaságot létrehozni. Majd nyomon követjük a reformerek próbálkozásait és megpróbáltatásait, elemezzük a privatizációs kísérleteket, a politikai pártok hullámzó pályáivét és a független média kialakulását és hanyatlását.

Abban többnyire egyetértünk, hogy ezek a reformok kurdarcba fulladtak,

s néha magunkat hibáztatjuk a kudarcokért: rossz tanácsokat adtunk, a hozzájuk küldött naiv harvardi közgazdászok tudhatták volna, hogy ez így nem működik, nem volt Marshall-tervünk. Máskor meg az oroszokat hibáztatjuk: közgazdászaikat, mert nem követték tanácsainkat, a lakosságot apatikus közönye miatt, Jelcin elnököt, mert hol habozott, hol berúgott, hol ágynak esett. Olykor reménykedünk, hátha visszatérnek a reformok – Dmitrij Medvegyev elnök rövid uralkodása idején sokan erre számítottak.

Bármire jutnak is az elemzők, szinte mind magában a reformfolyamatban keresi a magyarázatot: hatékony volt-e vagy elhibázott, lehetett-e volna másképp megtervezni. Ám mi van akkor, ha ez teljesen mindegy? Mi van, ha mindegy, milyen hibákat követtek el, melyik privatizációs terv siklott félre, melyik tanácsra nem hallgattak? Ha Oroszországban az utóbbi húsz évben nem is a „reformokról” szolt az igazán fontos történet?

Nem Karen Dawisha könyve, a *Putyin kleptokráciája* az első, amely fölteszi ezt a kérdést. Nagymértékben támaszkodik mások – az Egyesült Államokban és Európában dolgozó politológus kollégák és újságírók – munkáira. Egyesek kifogásolták is ezt a módszert, azonban az így megalkotott mű tántoríthatatlansága csodálatot érdemel. Azzal ugyanis, hogy ennyire alaposan és precízen összekapcsolja a nagyon is különböző vizsgáldásokat, és részletező lábjegyzetek sokaságával látja el őket, hogy felkutatja az Oroszországban már rég eltűnt dokumentumok fellelhető nyugati másolatait, hirtelen fény vetül arra, mi minden tartozik bele ebbe a mindig is köztudottan zűrzavaros történetbe. Dawisha, egyébként az ohioi Miami Egyetem politológiai professzora, könyve bevezetésében a következő magyarázattal szolgál:

„Ahelyett, hogy azt hinném, az orosz politika nem más, mint egy kusza demokratikus rendszer, amelyet bukásra ítélt a történelem, a felbukkanó autokraták, a nép tehetetlensége, a hozzá nem értő bürokrácia vagy a rossz nyugati tanácsok sora, arra a következtetésre jutottam, hogy Putyin és

köre a kezdetektől fogva egy szorosra zárt összeesküvői kör irányítása alatt álló tekintélyelvű uralom megteremtésére törekedett [...és] a demokráciát nem célnak, hanem dekorációnak tekintette.”

Más szóval lehet, hogy az elmúlt húsz év nagy története valójában nem a demokrácia kudarcáról, hanem az orosz tekintélyelvűség új formájának győzelméről szól. Ahelyett, hogy a radikális reformra törekvő reformerek és értelmiségiek kudarcait próbálnánk megmagyarázni, inkább azt az érdekesítő történetet kellene figyelemmel követnünk, mit tett a semmiféle lelkiismeret-furdalástól nem gyötört, kizárólag megtorlásban gondolkodó KGB-tisztek egy csoportja, akiket elborzasztott a Szovjetunió összeomlása és saját hatalmuk szertefoszlásának réme. Szövetkeztek hát az orosz szervezett bűnözői csoportokkal, és az 1980-as évek végétől azon dolgoztak, hogy sikerrel visszatérjenek a hatalomba. A gátlástalan nemzetközi offshore bankvilág támogatásával lop-tak az orosz államtól, a pénzt külföldön helyezték biztonságba, majd befektették Oroszországban és lépésről lépésre az államot is kisajátították. A hatalom birtokában azután visszaállították korszerűsítve az irányítás – általuk egyedül ismert – szovjet módszereit.

Azt persze régóta tudtuk, hogy a korrupció kezdettől hozzátartozott az orosz rendszerhez. Olvastuk Chrystia Freeland emlékezetes beszámolóját *Sale of the Century* című könyvében (2000), hogyan dőbrent rá, hogy az orosz üzleti életet az 1990-es években gúzsba kötő zavaros szabályok és ellentmondásos törvények nem pusztán átmeneti nehézségek, amelyeket a hozzáértő igazgatás hamar fölszámolhat. Ellenkezőleg, megvolt a rendeltetésük: az orosz elit azt akarta, hogy mindenki valamilyen törvényt megsértve dolgozzék, és bármikor el lehessen rendelni a letartóztatását. Az ellentmondásos szabályozás nem tévedés volt, hanem az irányítás sajátos formája.

Dawisha egy lépéssel továbbviszi Freeland felismerését, amikor gyakor-

¹ ■ Lásd recenzióm Gessen könyvéről: *The New York Review*, 2012. április 26.

latilag azt állítja: bizonyos emberek és érdekcsoportok javára már az előtt eltérítették a rendszert, hogy az alattomos szabályokat megfogalmazták volna. Oroszországban sohasem volt más, csak „lejtős pálya”; a versengő piacok erejét mindig visszaszorították. Senki sem gazdagodott meg abból, hogy jobb egérfogót tudott készíteni vagy saját hajánál fogva húzta ki magát a szegénység mocsarából. Aki érvényesült, az államtól kapott vagy lopott kedvezményeknek köszönhetően sikerét. S mire kitisztult a kép, Vlagyimir Putyin, a tolvajok királya uralta a terepet.

Dawisha számtalan forrásból merítve mondja el ezt a történetet. Vannak köztük a bíróságon bemutatott bizonyítékok olyan jelentősebb perekből, amelyek politikai okokból valahogy megszakadtak; orosz és európai oknyomozó tudósítók által gyűjtött anyagok, amelyek egy része azóta eltűnt a világhálóról; továbbá már hozzáférhetetlen orosz jogi folyóiratok. Több tucat interjút is készített üzletemberekkel és bankárokkal a világ minden tájáról. Mint említettem, annak, amit feltárt, egy része már korábban ismertté vált – nemcsak Masha Gessen indulatos beszámolójából Putyin hatalomra jutásáról (*The Man Without a Face*, 2012),¹ hanem Clifford Gaddy és Fiona Hill (*Mr Putin: Operative in the Kremlin*, 2013) vagy Peter Baker és Susan Glasser (*Kremlin Rising*, 2005) könyvéből is.

Dawisha Gessentől eltérően nem próbálja érzékeltetni az orosz politikai indulatokat, és Putyin személyes életrajza is kevésbé foglalkoztatja, mint Hillt és Gaddyt. Viszont kíméletlenül nyomon követi Putyin hatalomra kerülésének pénzügyi történetét: oldalról oldalra újabb és újabb bűntettek kemény részletei, nevek, dátumok és számok. Ezen adatok közül sokat – jó okkal – még sohasem kapcsolnak össze: a Cambridge University Press visszavonta a könyv kiadására vonatkozó döntését, mert attól tartott, összeütközésbe kerülhet az Egyesült Királyság rágalmazásra vonatkozó törvényeivel. Noha Dawisha hamar kiadóra talált az Egyesült Államokban, ahol a rágalmazási törvények kevésbé korlátozóak, ez az eset sejteti, milyen nehézségekkel kell számolniuk azok-

nak, akik Oroszországról, főleg pedig, ha a mély zsebű és igen drága ügyvédek fizető egyének korrupt gyakorlatáról akarnak írni.

Dawisha e bizonyítékok sokaságának birtokában is azt állítja, hogy a KGB visszatérése a hatalomba nem 2000-ben, Putyin elnökké választásával vette kezdetét, hanem már az 1980-as évek végén. A KGB akkori vezetői nem bíztak Gorbacsovban, és hozzáláttak, hogy svájci vagy brit bankárok által kezelt offshore számlákra utalják az SZKP pénzét, és így kimentették a Szovjetunióból. Az átutalások – legalábbis kezdetben – a párt tudtával zajlottak. A KB 1990 augusztusában a párt „gazdasági érdekeit” megvédő intézkedéseket sürgetett, ideértve egy olyan „láthatatlan” struktúrának a fölépítését is, amely csak „egy nagyon szűk kör számára” hozzáférhető. A feladattal azokat a KGB-ügynököket bízták meg, akiknek már több évtizedes tapasztalatuk volt a külföldi számlák kezelésében, hiszen azokról pénzelték a külföldi kommunista pártokat.

1991 őszére – miután augusztusban kudarcba fulladt a Gorbacsov megdöntésére a KGB irányításával szervezett puccs – a párt „vagyonkezelő részlege” már közel négy-milliárd dollárt osztott szét a párt, a Komszomol és a KGB irányítása alatt álló bankok és cégek száza között, amelyek gyorsan szaporodtak Oroszországban és külföldön egyaránt. Ez óriási tökemennyiséget jelentett egy olyan országban, amelynek gazdasága akkoriban épphogy csak működött, és alig voltak külföldi devizatartalékai. Idővel azután ezek a pénzalapok és kezelőik alkották a posztsovjet Oroszország valódi gazdasági alapját. Ismétlem: szó sem volt rablókapitalistákról, sőt egyáltalán kapitalizmusról. Pusztán az állam először gazdaggá tett egy szűk csoportot, hogy tagjai azután felvásárolhassák az állam tulajdonát.

Oroszország jelenlegi elnöke a kezdet kezdetétől részt vett a folyamatban. Az 1980-as évek végén Putyin a kelet-németországi Drezdában KGB-ügynökként dolgozott. Egymásnak ellentmondó hírek szólnak arról, hogy ott mivel foglalkozott. Hivatalos és nem hivatalos életrajzaiban ezt az időszakot „a hallgatás sűrű ködé” burkol-

ja be – idézi Dawisha Alexander Rahrt, Putyin német életrajzának íróját. Vannak azonban arra utaló jelek, hogy valószínűleg segítette a KGB felkészülését arra, amitől tartottak: a szovjet birodalom közelgő végére. Hiszen amikor 2000-ben elnök lett, a német kémelhárítás azt próbálta felderíteni, vajon toborzott-e Putyin olyan ügynököket, akiknek a KGB iránti lojalitását nem ingatja meg a kommunizmus összeomlása sem. Dawisha szavaival: „A németek azon aggódtak, hogy Putyin hálózata tovább él az egyesült Németországban.”

Ilyen irányú munkájának mértéke nem ismert, de némely drezdai kapcsolata az 1989 óta eltelt évtizedekben meghökkentően sikeresnek bizonyult. A Dresdner Bank első szentpétervári fiáléját Matthias Warnig, Putyin stasibeli kollégája hozta létre 1991-ben, amikor már Putyin is Szentpéterváron élt. 2000-ben már Warnig irányította ennek a banknak minden oroszországi tevékenységét. 2003-ban ez a bank is kivette részét a bebörtönözött mágnás, Mihail Hodorkovszkij olajcége, a Jukosz felदारolásából; 2006 óta pedig Warnig az orosz–német Északi Áramlat csővezeték projektcégeinek vezérigazgatója. A cég még Gerhard Schröder kancellártól kapta meg a működési engedélyt, aki azután, hivatali ideje lejártával az igazgatótanács tagja is lett. 2012 óta Warnig a Bank Rosszija – amely jelenleg az Egyesült Államok szankcióival sújtott orosz bankok egyike – igazgatótanácsának is tagja.

A Németországból hazatérő Putyin Szentpétervárra költözött, ahol a KGB támogatásával bekerült a város kormányzatába, a „külföldi kapcsolatok” felelőseként, és rögtön hasznosíthatta némely külföldi kapcsolatát. 1991-ben a szentpétervári városi tanács egyik tagja, Marina Szalje megvádolta Putyint, hogy tucatszám kötött tudottan jogilag hibás szerződéseket a város nevében, ily módon több százmillió dollár értékű árut – fát, szent, acélt – exportált cserébe olyan élelmiszer-szállítmányokért, amelyek soha nem érkeztek meg. Próbálkozásával, hogy elérje Putyin megrovását, nem sokra jutott: a tanács felszólította Putyint, hogy mondjon le, de semmi sem történt. Putyinnak magasabb

szinten voltak pártfogói. A fenyegetésekkel megrémisztett Szalje elrejtőzött vidéken, és eltűnt az orosz politikából.

Nem mintha mindez oly nagyon számított volna, hiszen Putyin és barátai sok vasat tartottak a tűzben. A posztsovjet idők legkezdetén – amikor tömegével érkeztek a nyugati tanácsadók, s tartottak előadásokat a jogállamiságról és az igazságügy reformjáról – Putyin személyesen szervezett meg vagy segített megszervezni több, máig működő intézményt. Közülük az egyik legismertebb az 1990-ben Szentpéterváron az SZKP KB pénzén alapított Bank Rosszija. A spanyol rendőrnnyomozók szerint a Bank Rosszija kezdettől megkönynyitette Putyin és a többi városi tisztviselő együttműködését az orosz szervezett bűnözéssel, lehetővé téve közös beruházásaikat.

Dawisha bemutatja azt is, miből nőtt ki az Ozero Dacsza Fogyasztói Szövetkezet – egy szűk körű csoport, amelynek Putyin is az egyik tagja volt. Kezdetben vagyoni befektetéseik voltak, de hamarosan más üzletekbe is fogtak rejtélyes eredetű készpénzforrásaikat birtokában. Úsztak a pénzben, amikor mindenki más tőkehiánytól szenvedett. A szövetkezet tagjainak többsége ma már milliomos, némelyikük pedig milliárdos.

A Szentpétervári Ingatlan Holding Társaság (SPAG) volt a harmadik, Putyinhoz kötődő intézmény. A német szövetségi hírszerzés (BND) 1999-ben lezárta a SPAG-ra vonatkozó vizsgálatait, és közzétett jelentésében azzal vádolta meg a szervezetet, hogy orosz és kolumbiai bűnözők pénzének tisztára mosásával foglalkozik. A BND többek közt azt állította, hogy a SPAG veszi fel az Oroszországból kiküldött és offshore cégeknél parkoltatott pénzeket, majd segédkezik, hogy tulajdonosaik – köztük a tambovi banda vezetői és a szentpétervári maffia egy része – a pénzt ingatlanokba és egyéb legitim birtoktárgyakba befektetve hazavihessék. Jegyezzük meg, amikor Schröder lett a német kancellár, ez a nyomozás lelassult – és Putyin neve nem szerepelt az iratokban. A cégnek több alapítóját bíróság elé állították Liechtensteinben; Vlagyimir Kumarin, a tambovi banda vezetője pedig 2012 óta börtönben ül.

Dawisha az ugyancsak Putyinhoz köthető, Huszadik Tröszt elnevezésű „építőipari cég” eredetét is feltárja. A Huszadik Tröszt a szentpétervári városi költségvetésből kapott pénzeket még az orosz Belügyminisztérium szerint is külföldre utalta át. A *Novaja Gazeta* című orosz újság kiderítette, hogy a cég ingatlanokat vásárolt Spanyolországban, és rájuk – az orosz hadsereg munkaerejét felhasználva – villákat épített. Az ilyesfajta tudósítók keltették fel a spanyol rendőrség gyanúját az oroszok spanyolországi tevékenységével kapcsolatban, és 1990-ben el is kezdték figyelni nemcsak Borisz Berezovszkij orosz oligarcha, hanem az orosz szervezett bűnözés több jól ismert vezetőjének viselkedését – valamennyiüknek háza volt a délspanyol tengerparton. A spanyol nyomozókat 1999-ben nagy meglepetés érte: a hangfelvételek váratlan vendég érkezéséről szóltak: illegálisan, a spanyol útlevél-ellenőrzést kikerülve Putyin érkezett Gibraltárból hajón Spanyolországba.

Ekkor, titkos (bár bizonyosan nem az első) spanyolországi látogatása idején Putyin már pályája újabb szakaszánál tartott: ő lett a feje – egészen 1999 augusztusáig – a KGB utód-szervezetének, a Szövetségi Biztonsági Szolgálatnak (FSZB). Átköltözött Moszkvába, s magával vitte számos haverját és valamennyi kapcsolatát a bűnözői körökkel. Akkoriban nem az övék volt az egyetlen efféle csoport, amely az állam és a KGB pénzével hazardírozva tollasodott meg. Jelcin elnök is gyakorlatilag áldását adta többek hatalmas vagyonosodására, köztük volt Borisz Berezovszkij is. Jelcin azonban egyre betegesbb lett és nehezen elérhető, s Putyin meggyőzte Berezovszkijt és Jelcin belső körének néhány tagját, hogy Jelcin halála után ő és kollégái az FSZB-nél lesznek vagyonuk védelmezői.

Amikor eljött az ideje, ezek fel is kenték Putyint miniszterelnökké, majd elnökké – a szavazók kívánságaihoz és a demokratikus folyamat-hoz mindennek nem sok köze volt. Ám amint ilyen magas posztra emelték, ellenük fordult. Hatalomátvétele után nyomban világossá tette, hogy leváltja a Jelcin-éra elitjét és helyükbe újakat ültet – szentpéterváriakat,

akik éppoly korruptak, mint a régi elit, viszont kizárólag az ő hívei. Többek közt elmozdította helyéről a Gazprom (az egykori szovjet Gázügyi Minisztériumból lett magáncég) vezérigazgatóját és elnökét, s helyükbe egy szentpétervári ügyvédet tett, akivel az ottani polgármesteri hivatalban töltött napoktól fogva együtt dolgozott, illetve Alekszej Millert, aki viszont korábban a Külföldi Kapcsolatok Szentpétervári Bizottságában volt a helyettese. A Gazprom így igen hamar biztosítani tudta személyesen Putyinnak a pénzt nagy terveihez, például amikor hatalmas összegre volt szüksége, hogy megvesztegethesse Ukrajna elnökét. A Gazprom új vezetőinek vagyona és hatalma egyre nőtt, és pontosan tudták, kinek tartoznak érte halálával. Nem mostani találmány az efféle politizálás Oroszországban. Az „elitcsere” végül is régi sztálinista taktika.

Attól azonban, hogy lecserélte az elitet, megkaparintotta a legfontosabb orosz cégeket, és az összes többi oligarcha keresztapjává emelkedett, Putyin nem változtatott bevett eljárásain. Igaz, miután 2000-ben elnök lett, nyilvános megszólalásaiban néha még hivatkozott a „reformokra”; „reformpártiakat” nevezett ki csúcspozíciókba, és fenntartotta a kommunikációt a Nyugattal – különösen 2001. szeptember 11. után, amikor lehetőséget tartott egy taktikai szövetséget a Nyugattal a közép-ázsiai muzulmán radikalizmussal szemben. Nem zárkózott el a NATO-val, valamint az amerikai és európai vezetőkkel való kapcsolatuktól. Sőt 2004-ben kijelentette: „Ha Ukrajna csatlakozni akar az Európai Unióhoz, és ha az EU beveszi tagjai közé Ukrajnát, akkor azt hiszem, Oroszország ezt üdvözlé, mivel különleges viszonyt ápolunk Ukrajnával.” Rendszeresen részt vett a G8 találkozóin – ez az Egyesült Államokat, Kanadát, Francia- és Németországot, Japánt, Olaszországot tömörítő szervezet a maga szabályait, sőt létezése értelmét is átalakította csak azért, hogy Oroszország is a tagja lehessen.

Sikerült a nyilvánosságot is megtevesztenie, aminek messzemenő következményei lettek: négy éven át – 2008 és 2012 között – látszólag nyugatbarát és szemmel láthatóan az üzleti életet támogató csaliként Dmitrij

Medvegyevet ültette a Kreml elnöki székébe. Medvegyev megnyugtató jelenléte nemcsak Barack Obamát és Hillary Clintont készítette arra, hogy új lapot nyisson az amerikai külpolitikában, hanem Európában is szinte mindenkit elzsongított annyira, hogy bár nem könnyű, de legitim partnernek tekintse ezt a gengszterállamot. Medvegyev elnökségének négy éve alatt tovább csökkent a NATO katonai készenléte, a nyugati pénzüzetek egyre jobban függték az orosz pénztől – és eközben más dolgok kötötték le a nyugati politikusok figyelmét.

Csakhogya négy évben, mint ahogy saját elnöksége idején is, Putyin továbbra is a Dawisha könyvében oly aprólékosan leírt maffiamódszerekkel dolgozott. Ráadásul úgy alakította át Oroszország politikai rendszerét, hogy e módszereket semmi se veszélyeztethesse. Dawisha szerint Putyin mindig is a tekintélyelvű és terjeszkedő Oroszország újratereztésére törekedett, ám az a megfontolás sem elvetendő, hogy Putyinnak meg kellett védenie magát, a haverokat és a pénzüket, s ez szükségképp egy tekintélyelvű és terjeszkedő Oroszország kialakulásához vezetett.

Bárhogyan is, a „reformokat” emlegető beszéd – és efelől senkinek sincs kétsége – nem párosult semmiféle próbálkozással arra, hogy valódi vállalkozói kapitalizmust hozzanak létre Oroszországban, vagy úgy alakítsák a jogrendet, hogy a kis cégek is növekedhessenek. A bíróságok működése mindinkább átpolitizálódott, a piacoké mindinkább eltorzult. Tönkretették azokat az oligarchákat és üzletembereket, akik nem fogadták el a putyini játékszabályokat. Az önkényes orosz igazságszolgáltatás leghíresebb áldozata a 2003-ban letartóztatott Mihail Hodorkovszkij, akinek olajcégét, a Jukoszt is felszámolták, a cég vagyonát átvitték a Rosnyeftbe, amelynek tulajdonosa – micsoda véletlen! – Putyin egyik barátja.

Miközben az orosz–nyugati politikai kapcsolatokban látszólag elérkezett az aranykor, a külföldi befektetők előtt feltároló gazdasági összkép messze nem volt ilyen egyértelműen kedvező. Egyes nyugati vállalkozások virágoztak Oroszországban – ha ez felelt meg Putyin és haverjai érdekeinek; azokat a

nyugatiakat viszont, akik bosszantották a rezsimet, vagy vállalkozásaikra nagy hatalmú oroszok vetettek szemet, egyszerűen tönkre lehetett tenni adókvetéssel, perekkel vagy egyéb, még súlyosabb módszerekkel.

Ez a sors várt Bill Browderre – aki melleleg Earl Browdernek, az Amerikai Kommunista Párt vezetőjének unokája –, akinek oroszországi befektetési alapja nagy pénzeket fektetett a Gazpromba. Amikor aztán kiderült, hogy bosszantóan aktív részvényes, aki állandóan azt firtatja, miért áttekinthetetlen a cég könyvelése, kiutasították az országból, oroszországi cégeit pedig a cégrazzia egy különös putyini módszerével tették tönkre: irodákat megszállták a rendőrök és az adóellenőrök, a vállalkozásokat újraeregisztálták, majd csődbe vitték, pénzüket eltulajdonították, alkalmazottaikat zaklatták és letartóztatták. Szergej Magnyickijt, Browder ügyvédjét pedig az örök verték agyon egy orosz börtönben.

Putyin – miközben a nyugati fővárosokban megállás nélkül a „reformokról” szónokolt – módszeresen megfojtotta a liberális demokrata társadalom születőfélben lévő intézményeit. A 2000-es években az 1990-es évek valamennyi kibontakozó politikai mozgalmát felszámolták. Putyin nem tűrte meg a valódi politikai ellenzékét, s ezért fiktív pártok hozzá hű vezetőit támogatta. Kiforgatta a független médiumokat, különösen a társadalmi manipuláció lényeges eszközének tartott televíziót. Meghagyott ugyan egy pár nagyon kicsi, „másként gondolkodó” újságot, talán hogy megbékítse a kis létszámú polgárságot, de azonnal keményen fellépett ellenük, ha túl messzire merészkedtek. Anna Politkovszkaja, a Putyin csecsenföldi háborújáról tudósító, rendkívül bátor újságíró csak egy azon orosz újságírók közül, akiket brutálisan, gengszterek módjára meggyilkoltak.

Miután a médiumokat eltakarította az útból, Putyin rávetette magát a „civil társadalomra” – magyarán mindazokra a jótékonyasági, oktatási vagy érdekvédelmi szervezetekre, amelyeket nem tudott a közvetlen irányítása alá vonni. Ebbe még az olyan apolitikus csoportosulások is belekerültek, mint a Memorial – az a történelmi emberi jogi

szervezet, amely nemzetközi elismerést kiváltó dokumentációt tett közzé Sztálin bűneiről, a Gulagról s általában az oroszországi elnyomás történetéről. Mivel a Memorial külföldi szervezetektől, például a Ford Alapítványtól is támogatásban részesült, „külföldi ügynökként” kellett bejegyeztetnie magát – ez a megjelölés pedig köztudottan a külföldnek kémkedőknek van fenntartva. Az orosz Igazságügyi Minisztérium nemrégiben – tarthatatlan adminisztratív vádakkal – pert indított a Memorial ellen, hogy végleg felszámolhassa.²

Valódi médiumok és valóságos civil társadalom helyett Putyin és belső köre szép fokozatosan kiépítette dezinformációs rendszerét, látványosan mozgósítva támogatóit. Vagyis amint a KGB visszaszerezte az országot, ismét KGB-ként kezdett el működni – csak immár jobb pénzügyi feltételekkel és kifinomultabb módszerekkel. A mai orosz „politikai technológusok” az állami tulajdonú médiumokat vetik be – köztük van a *Russia Today* angol nyelvű televíziós hírcsatorna is –, fizetett trollok seregét a közösségi médiában, akik az újságok weboldalain, a Twitteren, a Facebookon és egyéb fórumokon jelentetik meg kommentjeiket; hamis „szakértőket”, akiktől mindig beszerezhetőek hamis tekintéllyel felruházott nyilatkozatok, de valódi szakértőket is, akik különleges hírforrásaikat – vagy még egyszerűbben a jövedelmüket – Putyin hivatalnokainak köszönhetik. Az egykori moszkvai nagykövetek, az orosz cégek igazgatótanácsi pozíciójával megkínált nyugati üzletemberek, igazán rangos európai politikusok, mint Schröder és Silvio Berlusconi, mind megtalálták számításukat, amikor támogatásukért cserébe közvetlenül vagy közvetve, busás kompenzációban részesültek.

Mindezen hírforrásokat mozgósítva a Kreml hozzálátott olyan üzenetek terjesztéséhez, amelyek nem annyira Oroszországot tüntetik fel kedvező színben, mint inkább a nyugati világot és a nyugati intézményeket – köztük az Európai Uniót és a NATO-t – igyekeznek megrendíteni. Pénzzel és információkkal egyszerre erősítik a nyugati szélsőjobboldalt, a rendszerellenes baloldalt és a nemzetközi üzleti világot. A *Russia Today* például az Occupy Wall Streetet támogatja; egy orosz oli-

garcha találkozót szervez Bécsben a francia Nemzeti Front, a Jobbik nevű magyar nacionalista politikai párt és az osztrák Szabadságpárt részvételével.³ A világ pénzügyi fővárosaiban – főleg Frankfurtban és a londoni Cityben – elindított suttogó propagandakampányok célozgatnak arra, milyen gyászos következményei lesznek, ha nem függesztik fel az Oroszország elleni szankciókat. Van egy online folyóirat, *The Interpreter* a címe, amely a Kremlből kiáramló dezinformáció leplezésére szakosodott. Ebben két újságíró, Peter Pomerancev és Michael Weiss írta nemrégiben, hogy

„a Kreml katonai és hírszerzési stratégái legalább 2008 óta, ha információról van szó, nem »meggyőződésről«, »nyilvánosság-beli diplomáciáról« vagy akár »propagandáról« beszélnek, hanem fegyverekről – a megzavarás, a zsarolás, a demoralizálás, a felforgatás és a megbénítás eszközeiről.”⁴

Vagyis ez nem egy spontán, a kijevi Majdanon zajló események hatására

kialakult rendszer, bár talán így látják azok is, akik nem kísérték figyelemmel az orosz politika fejleményeit az elmúlt húsz évben, meg azok is, akiknek csak a „kudarcba fülő reformok” meséjére volt fülük. A Krím lerohanását követő hónapokban valóságos divat lett azt mondogatni, hogy az a keményvonalas viselkedés, amelyet Putyin újabban a világnak mutat, valamiképp megint a Nyugat „hibája”, mintha mi provokáltuk volna ki Oroszország autokrata viselkedését azzal, hogy az ukrainai demokráciáról nyilatkoztunk, mintha a „reformfolyamat” azért torpant volna meg, mert az oroszok úgy érzik, őket fenyegeti a NATO terjeszkedése vagy épp a balkáni nyugati politika.

2 ■ Erről: Gabrielle Tétrault-Farber: Justice Ministry Moves to Liquidate Renowned Human Rights Group Memorial. *The Moscow Times*, 2014. október 12.

3 ■ Erről: Jutta Sommerbauer: Rechte Allianz – Geheimes großrussisches Treffen in Wien. *Die Presse*, 2014. június 3.

4 ■ Peter Pomerancev – Michael Weiss: The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. *The Interpreter* és az Institute of Modern Russia kiadása, 2014.

Ezt az érvelést senki sem veheti komolyan, aki végigolvasta Dawisha könyvét, és mérlegelte, milyen következtetések adódnak az oly sok forrásból oly nagy gonddal összerendezett történeteiből. 2000 óta a KGB-ből kinőtt revansista, revizionista elit kormányozza Oroszországot, amely már az 1980-as évek vége óta szívósan dolgozott azon, hogy visszaszerezze a hatalmat. Ehhez egyaránt jó eszköz volt az irdatlan mértékű lopás, a nyugati offshore paradicsomok biztosította titkosság és a szervezett bűnözéssel való együttműködés.

A hatalomra került elit ugyanazokkal a módszerekkel irányít, amelyekkel a KGB mindig is élt: a közhangulat érzelmi manipulációjával, a nyugati intézmények és a nyugati eszmények aláásásával minden lehetséges módon. Eddigi teljesítményeiből ítélve minden oka megvan rá, hogy bízzon a további sikerekben.

ANNE APPLEBAUM

Wessely Anna fordítása

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bali János – néprajzkutató,
ELTE BTK

Gatter Kornél – szociológus,
Társadalomelméleti Kollégium

Gerő Márton – szociológus,
ELTE TÁTK és MTA Társadalomtudományi
Kutatóközpont

Jakab Attila – vallástörténész,
regisztrált álláskereső

Klanczay Gábor – történész,
Közép-Európai Egyetem

Kováts Gergely – felsőoktatás-kutató,
Budapesti Corvinus Egyetem

Köbli Szilvia – alkotmányjogász,
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti
Levéltára

Körtvélyesi Zsolt – jogász,
ELTE TÁTK

Mink Júlia – jogász,
Budapest

Németh Csaba – eszmetörténész,
hivatalnok, Budapest

Paár Tamás – doktorandusz,
PPKE Politikaelméleti Doktori Iskola

Ruzsa Ferenc – filozófus, indológus,
ELTE BTK

Tóth Olivér István – doktorandusz,
ELTE BTK

Uhrin Éva – doktorandusz,
PTE BTK

Valastyán Tamás – filozófus,
DE BTK

Wildmann János – teológus,
Püskösdi Teológiai Főiskola